Saarth
E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

સમાજનો પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલય સાથે સંબંધ

Dr Chetna Shah*

પ્રસ્તાવના :

પ્રથમ તો ગ્રંથાલય અને પર્યાવરણનો સમાજ સાથે શું સંબંધ હોઈ શકે તેવો પ્રશ્ન ? માનવીનું સમગ્ર જીવન પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલય સાથે .ઉદભવે તે સ્વભાવિક બાબત છે આ .જોડાયેલું છે અલબત્ત માનવીના જીવનનું પર્યાવરણ સાથે પ્રત્યક્ષ નિકટવર્તી સંબંધ છે વાસ્તવિકતાની સાથે બીજી વાસ્તવિકતા એ પણ રહેલી છે કે માનવીની પ્રગતિ છેક પ્રારંભથી પર્યાવરણના ભોગે ચાલતી આવી છેહથિયારોની શોધ અને ખેતીની ,જેમ કે અગ્નિની શોધ . ત્યારબાદ જંગલના વિસ્તારોની માનવી દ્વારા કાપવાની શરૂઆત અને તે વિસ્તારોમાં .શરુઆત ગામડાંઓની .નાનાં ગામડાઓનો વસવાટ શરૂ કરી -નાનાં વસ્તી સતત વધતી ચાલી અને સ્થળાંતરીત થઇ શહેરો તરફ વસવાટ કરવા લાગી અને શહેરોનો વિકાસ થવા લાગ્યોમુદ્રણ . .કળાની શોધને પરિણામ સ્વરૂપ પ્રકાશનો વધતા ગયા

સમાજની ગ્રંથાલય અને પર્યાવરણ પ્રત્યેની ભૂમિકા:

ગ્રંથાલયનું પ્રથમ સાંસ્કૃતિક પ્રદાન એ હોય છે કે માનવ જાતિના સાંસ્કૃતિક વારસાને સુરક્ષિત રાખવઅન્ય પ્રલેખોમાં સાચવવામાં આવેલા જે પુસ્તકો તેમજ , એમાં રસ ધરાવતા વ્યક્તિઓને .1 : ગ્રંથાલયની સાંસ્કૃતિક ભૂમિકા બે દ્રષ્ટિકોણથી રહેલી છેછે પુસ્તકો પૂરા પાડી કે જેના દ્વારા સર્જનાત્મકસિદ્ધિ હાંસલ કરી શકેસૌંદર્ય બોધ અને .2 . તો સમાજ દ્વારા પર્યાવરણની જાળવણી તેવી જ રીતે જોઈએ .મૂલ્યાંકનની ક્ષમતા વિકસી શકે અને તેના મૂલ્યાંકન દ્વારા સૌંદર્ય બોધ .અને વાતાવરણ દ્વારા સર્જનાત્મક સિદ્ધિ મેળવી શકે માનવ માત્ર રોજી પર જ જીવિત નથ .વિકસાવી શકેી રહેતોમાનવી અનેક પ્રગાઢ અને સૂક્ષ્મ. સાંસ્કૃતિક અને સૌંદર્ય શાસ્ત્રીય , ઓજેવી કે આધ્યાત્મિક અને વૈચારિક પ્રવૃત્તિ.પ્રવૃત્તિઓ કરે છે અને આરામના સમયમાં કુરસ .જે માનવજીવનને સુસંસ્કૃત અને ઉજ્જવળશીલ બનાવે છે માનવીને મનોરંજનની આવશ્યકતા હોય છેત્યારે જે રચનાત્મક અને .પ્રવૃત્તિઓ વગેરે . ના હોય તો તેનું સુવિધાઓ અને સાધનો ઉપલબ્ધ પ્રતિસ્પર્ધાત્મક પ્રક્રિયાઓ માટે ઉપર્યુક્ત .જીવનનું લક્ષ્ય સમાજનો વિકાસ કરવાનું છે

---

*Dr Chetna Shah

Saarth
E-Journal of Research
ISSN NO: 2395-339X

સંપન્ન એવું પૂર્ણ જીવન,જેનાથી વ્યક્તિ સુસંસ્કૃત.િનાશાત્મક દિશા તરફ આકર્ષાય છે વ્યતિત કરી શકેઆ લક્ષ્ય જીવનના એવા સુનિશ્ચિત આવશ્યક મૂલ્યો પર ભાર આપે છે જેનું . આ ઉદ્દેશને પ્રાપ્ત કરવા માટે આવશ્યક સુવ્યવસ્થા કરવી એ .ક છેપાલન પણ આવશ્ય પરંતુ .આજે વિકાસ પુરતો નથી.સમાજના સભ્યોનું સામુહિક ઉત્તરદાયિત્વ અને કર્તવ્ય પણ છે વિકાસનું સ્વરૂપ ટકાઉ નિરંતર અને કાયમી હોવું જરૂરી છે તેને જ ટકાઉ વિકાસ કહે છે . પર્યાવરણના .ગ કરીને ટકાઉ વિકાસ કરવા ઈચ્છે છેસમાજશાસ્ત્ર પર્યાવરણના તત્વોનો ઉપયો તત્વોનો ઉપયોગ કરીને ટકાઉ વિકાસ થાય તેમાંથી અન્ય સ્વરૂપે પણ તેનો ઉપયોગ થઇ સમાજ વિકાસ માટે પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલયની.શકે સુરક્ષા પણ કરવી જોઈએઆ સંદર્ભે તેનાં . ,હેતુઓ નીચે મુજબ છે

1. પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલયની સુરક્ષા:

માનવ પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલય એકબીજા સાથે સંકળાયેલા છે તેની સુરક્ષા કરવી ખુબ, માનવીએ પોતાની સરળતા માટે પર્યાવરણના ત્તત્વોનો ભરપુર ઉપયોગ કરીને .જ જરૂરી છે પર્યાવરણની સમતુલાને ખોરવી નાખી છેતેથી પર્યાવરણમાં સમતુલા લાવવા માટે . ત્ય દ્વારા સમાજે તેમાં સંગ્રહિત માહિતી અને જ્ઞાનગ્રંથાલયમાં ઉપલબ્ધ પર્યાવરણલક્ષી સાહિ .દ્વારા પર્યાવરણની સુરક્ષા કરવાની સમજણ કેળવવી જોઈએ

2. આર્થિક સમૃદ્ધિ:

પર્યાવરણના ભોગે થતો આર્થિક વિકાસ છેવટે તે વિકાસનો જ નાશ કરે છે જેના કારણે બીજા સજીવોનો નાશ થાય છે .સૃષ્ટિ સંભવી શકે નહિજો પર્યાવરણ સારું ન હોય તો સજીવ . તેવી જ રીતે જો સારા ગ્ંથાલયો ન હોય તો માહિતી સભર સમાજ હોઈ શકે નહિમાહિતી અને . આ માટે .સાચી સમજના અભાવે પર્યાવરણને નુકશાન થવાની સંભાવના રહેલી છેસમાજે તેનું જતન કરવું જોઈએ.

3. માનવ હિત :

માનવીના હિતને ધ્યાનમાં રાખીને ગ્રંથાલય અને પર્યાવરણની જાળવણી તેમજ , માનવીના હિતને બાજુએ રાખીને પર્યાવરણની અસમતુલા .આર્થિક સમૃદ્ધિ મેળવવી જોઈએ તેવી જ રીતે માનવીના હિતને .અને આર્થિક વિકાસ કરીએ તો તે ઉપયોગી બની શકે નહિ

Saarth
E-Journal of Research
ISSN NO: 2395-339X

બાજુમાં રાખીને ગ્રંથાલયનો આર્થિક વિકાસ કરીએ તો તે ઉપયોગી બની શકે નહિજો માનવ જ .પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલયનો આર્થિક વિકાસ શક્ય બને નહિ ન રહે તો

4. સમાજ કલ્યાણ :

સમાજ કલ્યાણને ધ્યાનમાં રાખીને પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલયની જાળવણી ખુબ જ જરૂરી છે .

પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલયનું સમાજશાસ્ત્ર શા માટે , તેની વિશે જોઈએ તો ?

1. ટકાઉ સૃષ્ટિ માટે
2. સમતોલ વિકાસ માટે
3. માનવ અને પર્યાવરણનો સંબંધ સમજવા માટે
4. આંદોલનો કરવા માટે

માનવીનો સંબંધ પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલય સાથે વર્ષો જુનો છેતેની અસર સમાજ પર . માનવીએ તેનો ઉપયોગ કરીને તેનું જીવન સરળ.પડે છેબનાવ્યું છેદરેક દેશે પોતાના દેશને . ઔદ્યોગિક વિકાસની સાથે સાથે પર્યાવરણ સુરક્ષા પણ કરવી જોઈએવિકાસલક્ષી ધ્યેયોને . જનજીવનના સ્તરમાં સુધારા લાવવા તથા દેશ અને રાજ્યોના જુદા જુદા સ્વરૂપોમાં ,પામવા ઉપલબ્ધ સાંસ્કૃતિક વારસાને જાળવવા અને જાળવા માટે ગ્રંથાલય અને પર્યાવરણની જાળવણી આવશ્યક છે ,ણગ્રંથાલયો ગ્રંથાલય સેવાઓ દ્વારા પર્યાવરણની સુરક્ષાલક્ષી શિક્ષ . જ્ઞાન અને સંશોધન ક્ષેત્રમાં જુદી જુદી સુવિધા પૂરી પાડી રાષ્ટ્રના સામાજિક અને ,માહિતી .આર્થિક ઉત્થાન બૌદ્ધિક વિકાસ અને સારું પર્યાવરણ પૂરું પાડવા માટે સેવા આપે છે

આધુનિક સમાજમાં માનવીની બધી જ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન સંસ્થાઓ દ્વારા થાય છે. કેન્દ્રીયકરણ કરવામાં આવે (સંસ્થાકરણ) માજિક કાર્યો અને સંગઠનોનુંઆજે બધા જ મુખ્ય સા વ્યાપાર વ્યવસ્થા ; શિક્ષણ હોય કે સંશોધન ; પછી એ આર્થિક કાર્યક્રમ હોય કે સ્વાસ્થ્ય સેવા .છે હોય કે ઉદ્યોગપર્યાવરણની સુરક્ષા અથવા સંરક્ષણની વ્યવસ્થાને પણ સંસ્થાઓ અને . ,ગ્રંથાલયો તથા અન્ય એવી જાણીતી સંસ્થાઓ .કરવામાં આવે છે સંગઠનોના માધ્યમથી સંપન્ન જ્ઞાન એકત્રિત કરી સંગ્રહ ,માહિતી કેન્દ્રો જેવી સંસ્થાઓ છે જે પ્રલેખોમાં અભિલેખબદ્ધ માહિતીનું કરી તેનું પ્રક્રિયાકરણ કેમ કે એ જ્ઞાન અને .વિસ્તરણ તથા પ્રસાર કરે છે ,વ્યવસ્થાપન , તેથી ગ્રંથાલયો અને આવી અન્ય .કાસ માટે આવશ્યક હોય છેમાહિતી માનવીના સર્વાંગીવિ .તે સમાજ માટે મહત્વપૂર્ણ હોય છે.માહિતી સંસ્થાઓ જે માહિતી અને જ્ઞાનની વ્યવસ્થા કરે છે

Saarth
E-Journal of Research
ISSN NO: 2395-339X

આધુનિક સમાજમાં સભ્ય તરીકે આપણે તેની વિભિન્ન જવાબદાર આવશ્યકતાઓથી પરિચિત છીએ તેમાં શિક્ષણ સૌથી વધુ મહત્વપૂર્ણ છેમુ જવાબદાર નાગરિકનું નિર્માણજેનો હે . જેમાં .જુદા જુદા ઉદ્દેશથી સમાજે પેહેલેથી જ અનેક સંસ્થાઓની સ્થાપના કરી છે .કરવાનો છે પર્યાવરણની જાળવણી અર્થે પણ સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવેલ છે .

પર્યાવરણ સંશોધનમાં ગ્રંથાલય :

શોધ તેમજ સંશોધનની ક્રિયા – પ્રક્રિયાઓને સમર્થન આપવામાં ગ્રંથાલયોની એક મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છેઉપરાંત .સંશોધન માટે માહિતી અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી આપવી . સંશોધન , નવીનતમ જ્ઞાન મોટે ભાગે સામયિકો .જાણકારી આપવી તે અતિ આવશ્યક છે – શોધ .અહેવાલો તેમજ આવા અન્ય પ્રકાશનોના માધ્યમથી પ્રસારિત કરી શકાય છે સંશોધન કરતી સંસ્થાઓ કે કાર્યક્રમોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે આવી સંસ્થાઓના ગ્રંથાલયોમાં પર્યાવરણ સંબંધિત વિષયના પુસ્તકો પ્રકાશનોનો સંગ્રહ હોવો જોઈએસંશોધનની દ્રષ્ટીએ ગ્રંથાલયનું . માનવીય વિદ્યાઓ અને સામાજિક વિજ્ઞાનોના ક્ષેત્રો સંબંધિ .પ્રદાન મહત્વનું છેત સંશોધન પ્રક્રિયાઓમાં સમાજની ભૂમિકા પણ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે

સાંસ્કૃતિક વારસો :

સમાજ .પર્યાવરણ અને સાંસ્કૃતિક વારસો એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે ,ગ્રંથાલય , ગ્રંથાલય અને માનવીનું પ્રથમ સાંસ્કૃતિક પ્રદાન એ હોય છે કે માનવજાતિના સાંસ્કૃતિક ,વારસાને સુરક્ષિત રાખવો જે કુદરતી વાતાવરણ અને પુસ્તકોમાં સંગ્રહિત જ્ઞાનમાં રહેલો છે.

પરિવર્તનશીલ સમાજ :

આધુનિક સમાજને પરિણામે વ્યાપક પ્રમાણમાં પરિવર્તન આવે છેજેની ખબર . ,જે પરિવર્તનના પરિણામો જોઈએ તો .પર્યાવરણ અને ગ્રંથાલય પર પડતી હોય છે

પરિવર્તનના પરિણામો :

વસ્તીવધારાનો પ્રભાવ પરિવર્તનનું મુખ્ય કારણ છે- સામાજિક . આર્થિક પરીવર્તનોથી વ્યવસાયિક પદ્ધતિઓશિક્ષણ સામગ્રી અને શૈક્ષણિક ,રાજનૈતિક સ્વરૂપ તથા પ્રણાલીઓ , વિજ્ઞાન ટેકનોલોજી તથા સમાજશાસ્ત્ર અને માનવવિદ્યાના ,ટેકનોલોજીને શૈક્ષણિક પરિવર્તન ક્ષેત્રોમાં સંશોધન અને વિકાસના ફળસ્વરૂપ ઉદ્યોગ અને વ્યાપાર ક્ષેત્રે ઉત્પાદન અને વિતરણ , મૂલ્યાંકન અને અમલ તેમજ વેચાણ અને વેચાણ કલા વગેરેનાં થતાં ,ટેકનોલોજી વિકાસ

Saarth
E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

, સંગીત ,લલિતકળાઓ ,વ્યવસાય અને વાણિજ્ય ઉપર આયાત અને નિકાસ, પરીવર્તનો – પ્રદર્શન વ્યવસાય ટેલ,ઉપગ્રહ , ફિલ્મ ઉદ્યોગ ,િવિઝન વગેરે ક્ષેત્રોમાં થયેલા પરિવર્તનોને સાંસ્કૃતિક પરિવર્તન આવ્યું છે અને પર્યાવરણમાં પ્રદૂષણો વધ્યા છે તેને સમતોલ કરવાની જવાબદારી સમાજની છે.

સમાજની વિસ્તરતી પૂરક ભૂમિકા:

સમાજના પરંપરાગત કાર્યોમાં વિશેષ પરિવર્તન આવ્યું છેસમાજની નવીન પ્રકારની . માહિતી માંગની પૂર્તિ માટે છેલ્લા વર્ષોમાં અનેક નવીન ગતિવિધિઓ બદલાઈ છેજેનાથી . સાધનો અને વિધિઓ પ્રણાલીઓથી સમાજ અને પર્યાવરણને સંપન્ન કરવું , અનેક ક્રિયા કલાઓ સમાજ અને ગ્રંથાલયનું વિકસિત ભૂમિકા અને પરિવર્તનશીલ યોગદાનને લીધે .પડે છે " .પર્યાવરણ કેન્દ્રમાં છેટોલ્મી કાલીન જગતતરફ આગળ વધી રહ્યું "કલ જગતકોપરની" જેમાં " .જેમાં માહિતી કેન્દ્રમાં છે અને ગ્રંથાલય તેના અનેક ગ્રહોમાંનું એક છે.છે

સારાંશ :

રસાયણિક અને ,ભૌતિક ,સજીવોના જીવન અને વિકાસને અસર કરતાં બાહ્ય ઊર્જા અન ,હવામાન ,પાણી ,તેમાં જમીન .જૈવિક પરિબળોને સમગ્ર વિસ્તારે ખાદ્ય પૂરવઠા ઉપરાંત સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છેતેનું સ્વરૂપ અત્યંત જટિલ . આ .અને પરિવર્તનશીલ છે તથા તેમાં અન્યોન્ય અસર કરે તેવા ઘણાં પરીવર્તકો સમાયેલા છે પર્યાવરણ અમુક ચોક્કસ પ્રાકૃતિક નિયમોને અધીન રહીને વર્તે છે અને તેની કાર્યપ્રણાલી સ્વયંસંચાલિત છેપર્યાવરણમાં જયારે માનવીની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓના પરિણામે આડપેદાશરૂપ . આને પર્યાવરણનું .ત્યારે પર્યાવરણનું સંતુલન જોખમાય છેઅનિચ્છનીય પદાર્થો પ્રવેશે છે જોકે પર્યાવરણ અમુક અંશે તેમાં પ્રવેશતા પ્રદૂષણની અસરો દૂર કરવાની .પ્રદૂષણ કહે છે ક્ષમતા પણ ધરાવે છેષણોને દૂર કરવા ગ્રંથાલયમાં રહેલ સંગ્રહિત જ્ઞાનને લોકો સુધીઆ પ્રદૂ . સાંસ્કૃતિક વારસો , પહોચાડી પર્યાવરણની જાળવણી શીખવી સમાજે હકારાત્મક ભૂમિકા અદા કરી .અને પર્યાવરણનું જતન કરવું જોઈએ

સંદર્ભ સાહિત્ય

1. પર્યાવરણનું સમાજશાસ્ત્ર સુમનબેન ચૌધરી .ડૉ ,, યુનિવર્સિટી ંથનિર્માણ બોર્ડગુજરાત , .અમદાવાદ , રાજ્ય

2. Isaac, K.A. (1987), Libraries and Librarianship : A Basic Introduction, S. Vishwanthan Printers and Publishers Pvt. Ltd., Madras

Saarth
E-Journal of Research
ISSN NO: 2395-339X
3. Khanna , J.K. (1987). Library and Society, research Publications : Kurukshetra.
4. McGarry K.J. (1981). Changing Context of Information : An Introductory Analysis, Clive Bingley : London
5. Rath , P.K. and Rath, M.M.(1992). Sociology of Leadership. Delhi, Pratiksha Prakashan.